eISSN: 2322-1445
Volume 13, Issue 2, 2027

Sociology of Education

Exploring the Dimensions and Components of Social Skills Education for Elementary School Students: A Qualitative Study

Forough Hashemi[1], Seyed Ahmad Hashemi[2*], Abbas Gholtash[3], Aliasghar Mashinchi[4]

1. Ph.D. Student in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran.
2. Professor, Department of Educational Sciences, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran (Corresponding Author).
3. Associate Professor, Department of Educational Studies and Curriculum Planning, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran.
4. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Lam.C., Islamic Azad University, Lamerd, Iran.

❖ **Corresponding Author Email**: hashemi@iaulamerd.actually.ir

Research Paper

Receive: 2026/07/04
Accept: 2026/11/05
Initial Publish: 2026/11/06
Final Publish: 2027/06/22

Keywords:
Social Skills, Elementary School Students, Education, Grounded Theory, Qualitative Research, Social Competence

Article Cite:
Hashemi, F., Hashemi, S. A., Gholtash, A., & Mashinchi, A. (2027). Exploring the Dimensions and Components of Social Skills Education for Elementary School Students: A Qualitative Study. *Sociology of Education*. 13(2): 1-19.

Abstract

Purpose: The present study aimed to explore the dimensions and components of social skills education for elementary school students based on the perspectives of experts and specialists in education.

Methodology: This study employed a qualitative design using a systematic grounded theory approach. The participants consisted of experts and specialists in curriculum studies, education, educational psychology, and social skills training. They were selected through purposive snowball sampling, and sampling continued until theoretical saturation was achieved. Ultimately, 25 experts participated in the study. Data were collected through in-depth semi-structured interviews. The interviews were audio-recorded, transcribed verbatim, and analyzed concurrently with data collection. Data analysis was conducted through open, axial, and selective coding using the constant comparative method. MAXQDA software was employed to organize, manage, retrieve, and compare the qualitative data throughout the analytical process.

Findings: The analysis identified four major dimensions of social skills education for elementary school students: personal, psychological, social, and moral dimensions. The personal dimension included personal efficacy, talent development, self-knowledge, self-esteem, self-restraint, self-control, goal orientation, awareness of personal rights, respect for personal privacy, and openness to criticism. The psychological dimension comprised critical thinking, emotional control, anxiety reduction, happiness, psychological well-being, and spiritual health. The social dimension included social efficacy, socialization, social competence, sociability, social cohesion, national identity, respect for history and culture, and adaptability. The moral dimension consisted of appreciation, avoidance of moral vices, respect for the rights of others and parents, honesty in speech and behavior, mutual respect, respect for values, and adherence to norms. The decreasing emergence of new categories during later interviews and the predominance of refinement of existing concepts indicated the achievement of theoretical adequacy and saturation.

Conclusion: The findings indicate that social skills education in elementary school is a multidimensional process that should simultaneously address students' personal development, psychological well-being, social competence, and moral development in educational planning and practice.

https://doi.org/10.61838/kman.soe.883

Commons: CC BY 4.0

Detailed Abstract

Introduction

Social skills constitute a fundamental set of competencies that enable individuals to establish effective interpersonal relationships, regulate their behavior in social contexts, communicate needs and emotions appropriately, cooperate with others, respect social norms, and adapt to changing interpersonal situations. These competencies are particularly important during the elementary school years because this developmental period is characterized by rapid growth in self-concept, emotional regulation, peer relationships, moral understanding, and participation in structured social environments. School is one of the earliest formal contexts in which children continuously interact with peers, teachers, rules, expectations, and collective responsibilities. Accordingly, the quality of students' social skills can influence not only their interpersonal adjustment but also their psychological well-being, classroom participation, academic engagement, and overall educational experience (Fauzi, 2024; Setyaningsih & Suryana, 2024; Zakeri et al., 2025).

The importance of social skills education has increased in contemporary educational systems because children are required to manage increasingly diverse forms of interaction, cooperation, competition, conflict, and communication. Social skills education is therefore no longer limited to teaching politeness or basic communication. Rather, it encompasses personal, emotional, social, and moral competencies that help students understand themselves, interact appropriately with others, control impulsive behavior, manage emotions, participate constructively in groups, and respond responsibly to social expectations. Previous studies have shown that social skills are associated with self-esteem, adjustment, life satisfaction, academic functioning, and psychological well-being (González Moreno et al., 2024; Homayounnia Firoozja, 2025; Jahan, 2025). These findings suggest that social skills education should be viewed as a core component of holistic development rather than as a supplementary element of schooling.

At the personal level, social skills are closely related to self-awareness, self-control, self-esteem, responsibility, and the ability to respond constructively to feedback. Students who possess stronger self-regulatory capacities are generally better able to manage interpersonal difficulties and act in accordance with social expectations. Evidence has shown that social skills training can improve self-esteem, particularly among students with emotional and behavioral difficulties (Behpajouh et al., 2024). Other studies have also emphasized the educational importance of life skills such as self-awareness, social skills, and behavioral management in preparing students for effective functioning in everyday contexts (Zakeri et al., 2025). In addition, social skills have been linked with responsibility and moral development, indicating that individual self-regulation and social behavior are interdependent rather than separate developmental domains (Ataei Babashakandi et al., 2024; Moazzeni & Fani, 2024).

The psychological dimension of social skills is equally important. Effective social interaction depends on the ability to regulate emotions, tolerate frustration, manage anxiety, think critically, and maintain psychological balance in challenging situations. Children who experience difficulties in emotional regulation may be more likely to withdraw, react impulsively, or experience conflict in social situations. Research has demonstrated that social skills training may contribute to reducing social anxiety and improving adjustment (Jahan, 2025). Similarly, mindfulness-based and play-based interventions have shown favorable effects on social skills and creativity among elementary school students (Gilori et al., 2024). These findings indicate that social skills education should integrate emotional and cognitive development rather than focus exclusively on observable interpersonal behavior.

At the social level, elementary school students need opportunities to develop cooperation, sociability, social competence, adaptability, and a sense of belonging. Socialization during the school years involves learning how to participate in groups, respect others, understand social roles, and function appropriately within broader cultural and institutional contexts. Research on elementary school students has identified communication, cooperation, participation, and adaptation as important components of social functioning (Fauzi, 2024). Guidance and counseling programs designed to improve elementary students' social skills have likewise emphasized structured opportunities for interaction, cooperation, and communication (Setyaningsih & Suryana, 2024). Inclusive educational settings may also contribute to stronger social skills by increasing opportunities for interaction across diverse student groups (Indriani et al., 2025).

Moral competencies are also inseparable from social skills. Effective social behavior requires honesty, mutual respect, awareness of others' rights, responsibility, appreciation, and adherence to social norms. Social skills therefore involve not only how students communicate but also the ethical quality of their interactions. Previous research has shown that social skills may mediate the relationship between moral judgment and responsibility (Moazzeni & Fani, 2024). Moreover, even educational programs that are not explicitly labeled as social skills interventions, such as personal hygiene education delivered through creative instructional media, may positively influence students'

social functioning (Souzangar & Shah-Hosseini, 2023). These findings support the view that social skills can be cultivated across multiple areas of the curriculum.

A further body of research has highlighted the effectiveness of active and participatory approaches to social skills development. Collaborative learning and group participation have been associated with improvements in students' social competencies (Shouri et al., 2025). Physical education programs based on positive youth development frameworks have also demonstrated potential for enhancing personal and social skills (Afridawati et al., 2025). Movement game-based training has similarly been linked with improvements in social skills, cognitive performance, and quality of life in primary school students (Homayounnia Firoozja, 2025). These findings suggest that social skills are best developed through repeated, meaningful, and experiential practice rather than through direct verbal instruction alone.

Research involving students with special educational needs also emphasizes the importance of social skills. Social skills have been associated with behavioral problems and academic competence among students with intellectual disabilities (Silva & Luciana Carla dos Santos, 2023). Vocational and skill-based interventions have been found to improve social and cognitive functioning among students with intellectual disabilities (Mashalpour Fard, 2024; Zarghampour & Sadourgahi, 2024), while comparative intervention studies have also reported improvements in social skills following structured educational approaches (Vatankhah et al., 2024). These findings indicate that social skills education has broad relevance across diverse student populations and should be adaptable to individual developmental needs.

Despite the growing literature, much previous research has focused on the effectiveness of specific interventions or the relationship between social skills and selected psychological or educational variables. Fewer studies have attempted to identify the broader conceptual dimensions and components of social skills education for elementary school students from the perspective of experts. Recent studies have highlighted the need to reconsider curriculum structures and provide more systematic attention to social skills development (Rasouli Sangani et al., 2026). Moreover, findings concerning the development of social skills across educational stages suggest that these competencies are dynamic and responsive to educational experiences (Afzali et al., 2024). Therefore, a comprehensive qualitative exploration is needed to clarify what dimensions and components should be prioritized when designing social skills education for elementary school students. Accordingly, the aim of the present study was to explore the dimensions and components of social skills education for elementary school students through a qualitative approach based on the perspectives of experts and specialists.

Methods and Materials

This study employed a qualitative, exploratory design and was conducted using the systematic grounded theory approach. The qualitative methodology was selected because the purpose of the study was to identify and conceptually organize the dimensions and components of social skills education based on expert perspectives rather than to test a predetermined model. The study population consisted of specialists and experts in curriculum studies, education, educational psychology, elementary education, and social skills training who possessed relevant academic or professional experience.

Participants were selected through purposive sampling combined with a snowball strategy. Initial participants were identified based on their expertise and experience, and subsequent participants were introduced by previously interviewed experts. Sampling and data collection continued concurrently with analysis until theoretical saturation was achieved. A total of 25 experts participated in the study. Saturation was considered to have been reached when additional interviews no longer produced new codes or conceptually distinct categories and primarily confirmed previously identified patterns.

Data were collected through in-depth semi-structured interviews. The interview guide focused on the meaning and importance of social skills education, its objectives, educational content, instructional approaches, evaluative considerations, personal and psychological requirements, social competencies, moral aspects, implementation conditions, and expected outcomes. Open-ended and probing questions were used to obtain detailed explanations and to clarify participants' experiences and interpretations. Interviews were audio-recorded with participants' permission, transcribed verbatim, and reviewed repeatedly.

Data analysis was conducted simultaneously with data collection using open, axial, and selective coding. During open coding, meaningful units were identified and assigned initial conceptual labels. Similar codes were then compared and grouped into broader concepts and categories. During axial coding, relationships among categories were examined and conceptually related subcategories were organized around broader dimensions. During selective coding, categories were refined, integrated, and reviewed against the original interview

data to ensure internal consistency and conceptual adequacy. Constant comparison was employed throughout the analysis. MAXQDA software was used to organize, retrieve, compare, and manage the qualitative data and coding process.

Findings

The analysis resulted in the identification of four major dimensions of social skills education for elementary school students: personal, psychological, social, and moral dimensions. Across these four dimensions, 33 open codes were identified and organized into conceptually coherent categories.

The personal dimension included ten components: personal efficacy, talent development, greater self-knowledge, self-esteem, self-restraint, awareness of one's own rights, goal orientation, self-control, respect for personal privacy, and openness to criticism. Among these, self-restraint received the highest frequency of expert references, with 26 mentions. Talent development was mentioned 24 times, respect for personal privacy 23 times, and both self-esteem and openness to criticism 22 times. Self-control was mentioned 19 times, goal orientation 17 times, greater self-knowledge and awareness of personal rights each 16 times, and personal efficacy 15 times. These findings indicate that experts regarded self-management, self-understanding, and personal boundaries as foundational elements of social skills education.

The psychological dimension comprised six components: critical thinking, emotional control, anxiety reduction, happiness, psychological well-being, and spiritual health. Happiness had the highest frequency, with 26 references, followed by anxiety reduction with 23 references and spiritual health with 22 references. Critical thinking was mentioned 20 times, psychological well-being 19 times, and emotional control 16 times. This pattern suggests that experts viewed social skills education as closely connected with students' emotional balance and psychological functioning.

The social dimension included eight components: social efficacy, socialization, social competence, sociability, social cohesion, recognition of national identity, respect for one's history and culture, and adaptability to circumstances. Social efficacy received 25 references, respect for history and culture 24 references, and social competence 23 references. Socialization, social cohesion, and national identity each received 19 references, sociability 18 references, and adaptability 14 references. These findings demonstrate that experts conceptualized social skills as extending from interpersonal functioning to broader social participation, cultural belonging, and adaptation.

The moral dimension consisted of nine components: appreciation, avoidance of moral vices, respect for the rights of others, respect for parents' rights, respect for neighbors' rights, honesty in behavior and speech, mutual respect, respect for values, and adherence to norms. Honesty in behavior and speech had the highest frequency in this dimension, with 27 references, making it the most frequently mentioned component across all identified moral codes. Respect for parents' rights received 26 references, respect for the rights of others 25 references, mutual respect 23 references, respect for neighbors' rights 22 references, appreciation 19 references, respect for values 18 references, adherence to norms 17 references, and avoidance of moral vices 14 references.

Theoretical adequacy was also examined during the coding process. In the earlier stages of analysis, a greater number of new categories emerged, whereas in later stages the data mainly contributed to refining and completing previously identified concepts. Within the personal dimension, 83 open-code occurrences and 45 concepts were recorded, with 11 newly emerging categories. In the psychological dimension, 62 open-code occurrences and 61 concepts were identified; 16 previous concepts were refined, three new categories emerged, and two previous categories were completed. In the social dimension, 69 open-code occurrences and 67 concepts were identified; six previous concepts and one previous category were further developed, with no new categories emerging. In the moral dimension, 48 open-code occurrences and 69 concepts were recorded, while only two previously identified concepts were further refined and no new categories emerged. The progressive decline in the emergence of new categories indicated that theoretical saturation had been achieved.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that social skills education for elementary school students is a multidimensional construct that cannot be reduced to communication skills alone. The four dimensions identified in this study suggest that effective social skills education requires simultaneous attention to the student as an individual, as an emotional being, as a member of social groups, and as a moral agent. This integrated structure is important because children's social functioning develops through the interaction of self-regulation, emotional competence, interpersonal participation, and value-based behavior.

The personal dimension highlights the importance of self-awareness and self-regulation as prerequisites for successful social interaction. Components such as self-restraint, self-control, self-esteem, awareness of personal rights, and openness to criticism indicate that students

need to learn how to regulate themselves before they can consistently manage relationships with others. In practical terms, this means that social skills education should include opportunities for children to recognize their strengths, understand personal boundaries, respond constructively to feedback, and manage impulsive behavior.

The psychological dimension further shows that social skills education is closely related to emotional and mental well-being. The prominence of happiness, anxiety reduction, psychological well-being, and emotional control suggests that successful social interaction depends partly on students' ability to maintain emotional stability. A socially competent student is not merely someone who knows how to communicate but someone who can remain regulated, think critically, and respond adaptively under pressure.

The social dimension reflects the broader function of schooling as a setting for socialization. Social efficacy, social competence, sociability, social cohesion, adaptability, national identity, and respect for cultural heritage show that experts viewed social skills as extending beyond immediate peer interactions. Elementary education therefore has an important role in helping students develop a sense of belonging, cultural identity, and responsible participation in collective life.

The moral dimension adds another important layer to the conceptualization of social skills. Honesty, respect for others' rights, mutual respect, adherence to norms, appreciation, and respect for family and community relationships indicate that social competence is inherently value-laden. Socially skilled behavior is not only effective behavior but also behavior that respects ethical boundaries and supports constructive relationships.

The theoretical saturation pattern reinforces the stability of the identified structure. The decline in the emergence of new categories and the increasing focus on refining previous concepts indicate that the four-dimensional framework was not a superficial classification but a conceptually saturated representation of the expert data.

Overall, the study concludes that social skills education for elementary school students should be designed as a comprehensive and developmentally appropriate educational process that integrates personal growth, psychological well-being, social participation, and moral development. Such education should be embedded across classroom activities, school culture, group work, counseling, play, and everyday teacher–student interactions rather than being restricted to isolated lessons. The four dimensions identified in this study can provide a conceptual basis for curriculum planning, teacher training, school-based educational programs, and future qualitative and intervention research on social skills development in elementary education.

eISSN: 2322-1445
دوره ۱۳ شماره ۲، ۱۴۰۶ صفحات ۱۹-۱

جامعه شناسی آموزش و پرورش

واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی با رویکرد کیفی

فروغ هاشمی[۱]، سید احمد هاشمی[۲*]، عباس قلتاش[۳]، علی‌اصغر ماشینچی[۴]

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.
۲. گروه برنامه ریزی درسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران (نویسنده مسئول).
۳. دانشیار گروه مطالعات تربیتی و برنامه‌ریزی درسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
٤. دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران.

❖ **ایمیل نویسنده مسئول:** hashemi@iaulamerd.actually.ir

چکیده

مقاله تحقیقاتی

هدف: هدف پژوهش حاضر، واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی بر اساس دیدگاه خبرگان و متخصصان حوزه تعلیم و تربیت بود.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد با رویکرد نظام‌مند انجام شد. مشارکت‌کنندگان پژوهش شامل متخصصان و خبرگان حوزه‌های برنامه‌ریزی درسی، تعلیم و تربیت، روان‌شناسی تربیتی و آموزش مهارت‌های اجتماعی بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله‌برفی انتخاب شدند. فرایند نمونه‌گیری تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت و در نهایت ۲۵ نفر در پژوهش مشارکت کردند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد. مصاحبه‌ها پس از ضبط و پیاده‌سازی، به‌طور هم‌زمان با فرایند گردآوری داده‌ها تحلیل شدند. تحلیل داده‌ها بر اساس کدگذاری باز، محوری و انتخابی و با بهره‌گیری از روش مقایسه مستمر انجام شد و نرم‌افزار MAXQDA برای سازمان‌دهی و مدیریت داده‌های کیفی مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها: تحلیل داده‌ها به شناسایی چهار بعد اصلی در آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی منجر شد که شامل ابعاد شخصیتی، روان‌شناختی، اجتماعی و اخلاقی بود. بعد شخصیتی شامل مؤلفه‌هایی نظیر کارآمدی فردی، شکوفایی استعدادها، خودشناسی، عزت‌نفس، خویشتنداری، خودکنترلی، هدفمندی و حفظ حریم شخصی بود. بعد روان‌شناختی مؤلفه‌هایی چون تفکر انتقادی، کنترل هیجانات، کاهش اضطراب، شادکامی، بهزیستی روانی و سلامت معنوی را دربرگرفت. در بعد اجتماعی، کارآمدی اجتماعی، جامعه‌پذیری، شایستگی اجتماعی، انسجام اجتماعی، شناخت هویت ملی، احترام به تاریخ و فرهنگ و انطباق‌پذیری شناسایی شد. بعد اخلاقی نیز شامل صداقت، رعایت حقوق دیگران و والدین، احترام متقابل، قدرشناسی، احترام به ارزش‌ها و رعایت هنجارها بود. روند تحلیل نشان داد که با پیشرفت مصاحبه‌ها، ظهور مقولات جدید کاهش یافت و داده‌های جدید عمدتاً به تکمیل مفاهیم پیشین منجر شدند که بیانگر دستیابی به کفایت نظری بود.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی ماهیتی چندبعدی دارد و طراحی برنامه‌های آموزشی در این حوزه باید به‌صورت هم‌زمان بر رشد شخصیتی، سلامت روان‌شناختی، شایستگی اجتماعی و پرورش اخلاقی دانش‌آموزان متمرکز باشد.

دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۱۳
پذیرش ۱۴۰۵/۰۸/۱۴
انتشار اولیه: ۱۴۰۵/۰۸/۱۵
انتشار نهایی: ۱۴۰۶/۰۴/۰۱

واژگان کلیدی:
مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموزان دوره ابتدایی، آموزش، نظریه داده‌بنیاد، پژوهش کیفی، شایستگی اجتماعی

استناد مقاله:
هاشمی، فروغ.، هاشمی، سید احمد.، قلتاش، عباس.، و ماشینچی، علی‌اصغر. (۱۴۰۶). واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی با رویکرد کیفی. جامعه شناسی آموزش و پرورش، ۱۳(۲): ۱۹-۱.

https://doi.org/10.61838/kman.soe.883

Commons: CC BY 4.0

مقدمه

مهارت‌های اجتماعی از اساسی‌ترین شایستگی‌هایی هستند که نقش تعیین‌کننده‌ای در سازگاری فرد با محیط، کیفیت روابط بین‌فردی، مشارکت در فعالیت‌های جمعی و عملکرد مطلوب در موقعیت‌های آموزشی و اجتماعی ایفا می‌کنند. این مهارت‌ها مجموعه‌ای از توانایی‌های شناختی، هیجانی، رفتاری و ارتباطی را دربرمی‌گیرند که فرد را قادر می‌سازند با دیگران تعامل مؤثر برقرار کند، احساسات و نیازهای خود را به شیوه‌ای مناسب بیان نماید، حقوق دیگران را رعایت کند، در موقعیت‌های گروهی مشارکت سازنده داشته باشد و در برابر مسائل و تعارض‌های اجتماعی واکنش متناسب نشان دهد. اهمیت این مهارت‌ها در دوره کودکی و به‌ویژه سال‌های ابتدایی تحصیل دوچندان است؛ زیرا مدرسه یکی از نخستین محیط‌های اجتماعی سازمان‌یافته‌ای است که کودک در آن به‌طور مستمر با همسالان، معلمان، قوانین، مسئولیت‌ها و انتظارات اجتماعی مواجه می‌شود. در چنین شرایطی، میزان برخورداری دانش‌آموز از مهارت‌های اجتماعی می‌تواند بر نحوه سازگاری او با محیط مدرسه، کیفیت تجربه تحصیلی، شکل‌گیری تصویر مثبت از خود و توانایی مشارکت در فعالیت‌های گروهی اثرگذار باشد (Fauzi, 2024; Setyaningsih & Suryana, 2024; Zakeri et al., 2025).

دوره ابتدایی از منظر رشد اجتماعی، هیجانی و اخلاقی، مرحله‌ای بنیادی در فرایند تحول شخصیت کودکان محسوب می‌شود. در این مرحله، بسیاری از الگوهای رفتاری، عادت‌های ارتباطی و نگرش‌های فرد نسبت به خود و دیگران شکل می‌گیرند و در مراحل بعدی زندگی تثبیت می‌شوند. آموزش هدفمند مهارت‌های اجتماعی در این دوره می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا خود را بهتر بشناسند، احساس ارزشمندی بیشتری تجربه کنند، هیجان‌های خود را مدیریت کنند، مسئولیت رفتارهایشان را بپذیرند و با موقعیت‌های اجتماعی متنوع به‌صورت سازگارانه مواجه شوند. مطالعات انجام‌شده نشان داده‌اند که توجه به مهارت‌های اجتماعی با متغیرهایی نظیر عزت‌نفس، سازگاری، شادکامی، کیفیت زندگی، عملکرد تحصیلی و رضایت از زندگی ارتباط دارد و تقویت این مهارت‌ها می‌تواند آثار قابل‌توجهی بر ابعاد مختلف رشد دانش‌آموزان داشته باشد (González Moreno et al., 2024; Homayounnia Firoozja, 2025; Jahan, 2025). از این رو، آموزش مهارت‌های اجتماعی نباید صرفاً به‌عنوان یک محتوای مکمل در برنامه‌های مدرسه تلقی شود، بلکه می‌تواند یکی از ارکان اصلی تربیت همه‌جانبه دانش‌آموزان باشد.

در سال‌های اخیر، افزایش پیچیدگی روابط اجتماعی، گسترش تعاملات دیجیتال، تغییر الگوهای ارتباطی خانواده و مدرسه و تنوع بیشتر محیط‌های اجتماعی، ضرورت توجه نظام‌مند به آموزش مهارت‌های اجتماعی را افزایش داده است. دانش‌آموزان امروز علاوه بر نیاز به توانایی برقراری ارتباط چهره‌به‌چهره، باید مهارت‌هایی همچون همدلی، همکاری، خودکنترلی، مسئولیت‌پذیری، احترام متقابل، حل تعارض، تفکر انتقادی و سازگاری با موقعیت‌های اجتماعی را نیز فراگیرند. پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند که آموزش مشارکتی و فعالیت‌های گروهی می‌تواند فرصت‌های مهمی برای رشد تعاملات اجتماعی و یادگیری رفتارهای اجتماعی فراهم کند، زیرا دانش‌آموزان در چنین موقعیت‌هایی با ضرورت شنیدن دیدگاه دیگران، تقسیم مسئولیت، تصمیم‌گیری مشترک و رعایت قواعد گروهی مواجه می‌شوند (Shouri et al., 2025). همچنین، آموزش مهارت‌های اجتماعی در محیط مدرسه می‌تواند موجب افزایش تعاملات مثبت میان دانش‌آموزان و بهبود رفتارهای آنان در فضای آموزشی شود (Shahsavar et al., 2024).

یکی از ابعاد مهم آموزش مهارت‌های اجتماعی، تقویت ویژگی‌های شخصیتی و فردی دانش‌آموزان است. خودشناسی، عزت‌نفس، خودکنترلی، خویشتنداری، هدفمندی و پذیرش نقد از جمله مؤلفه‌هایی هستند که به کودک امکان می‌دهند رفتارهای خود را بهتر تنظیم کند و در موقعیت‌های بین‌فردی واکنش‌های سنجیده‌تری نشان دهد. پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه آموزش مهارت‌های اجتماعی نشان داده‌اند که این نوع آموزش می‌تواند بر عزت‌نفس دانش‌آموزان، به‌ویژه دانش‌آموزانی که با مشکلات هیجانی یا رفتاری روبه‌رو هستند، اثر مثبت داشته باشد (Behpajouh et al., 2024). از سوی دیگر، مطالعات نشان می‌دهد مهارت‌های اجتماعی با مسئولیت‌پذیری نیز ارتباط نزدیک دارند و آموزش آن‌ها می‌تواند توانایی دانش‌آموز در پذیرش مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را تقویت کند (Ataei Babashakandi et al., 2024; Moazzeni & Fani, 2024). در نتیجه، تقویت جنبه‌های فردی و شخصیتی را می‌توان یکی از پایه‌های اساسی موفقیت آموزش مهارت‌های اجتماعی دانست.

بعد روان‌شناختی مهارت‌های اجتماعی نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. دانش‌آموز برای آنکه بتواند در روابط اجتماعی عملکرد مناسبی داشته باشد، باید علاوه بر شناخت قواعد اجتماعی، قادر به کنترل هیجان‌ها، کاهش اضطراب، مدیریت تنش‌ها و حفظ تعادل روانی باشد. ضعف در این زمینه می‌تواند موجب

گوشه‌گیری، تعارض، پرخاشگری، اضطراب اجتماعی یا اجتناب از مشارکت در فعالیت‌های گروهی شود. یافته‌های پژوهشی نشان داده‌اند که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند در کاهش اضطراب اجتماعی و بهبود سازگاری افراد نقش داشته باشد (Jahan, 2025). همچنین، استفاده از مداخلات بازی‌محور و ذهن‌آگاهی می‌تواند بهبود مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت دانش‌آموزان دوره ابتدایی را در پی داشته باشد (Gilori et al., 2024). این یافته‌ها نشان می‌دهند که آموزش مهارت‌های اجتماعی زمانی اثربخش‌تر خواهد بود که ابعاد هیجانی، شناختی و رفتاری به‌صورت هم‌زمان در طراحی برنامه‌های آموزشی مورد توجه قرار گیرند.

مهارت‌های اجتماعی همچنین ارتباط مستقیمی با فرایند جامعه‌پذیری دانش‌آموزان دارند. جامعه‌پذیری فرایندی است که طی آن کودک قواعد، هنجارها، ارزش‌ها و شیوه‌های تعامل پذیرفته‌شده در جامعه را می‌آموزد و به‌تدریج نقش‌های اجتماعی خود را در خانواده، مدرسه و جامعه می‌پذیرد. مدرسه از مهم‌ترین نهادهای جامعه‌پذیری است و می‌تواند از طریق برنامه درسی، روابط معلم و دانش‌آموز، تعاملات همسالان و فعالیت‌های گروهی، فرصت‌های متعددی برای رشد اجتماعی فراهم کند. مطالعه وضعیت مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ابتدایی نشان داده است که مؤلفه‌هایی مانند همکاری، ارتباط، سازگاری و مشارکت اجتماعی از عناصر کلیدی رشد اجتماعی در این دوره هستند (Fauzi, 2024). افزون بر این، محیط‌های آموزشی فراگیر می‌توانند با فراهم‌کردن فرصت تعامل میان دانش‌آموزان با ویژگی‌ها و نیازهای متفاوت، به تقویت مهارت‌های اجتماعی و عزت‌نفس آنان کمک کنند (Indriani et al., 2025).

در زمینه آموزش فراگیر و آموزش دانش‌آموزان با نیازهای ویژه نیز مهارت‌های اجتماعی جایگاه ویژه‌ای دارند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند دانش‌آموزانی که با محدودیت‌های شناختی، مشکلات رفتاری یا نیازهای آموزشی خاص مواجه‌اند، ممکن است در حوزه تعاملات اجتماعی آسیب‌پذیری بیشتری داشته باشند و به مداخلات هدفمندتری نیاز پیدا کنند. بررسی رابطه مهارت‌های اجتماعی، مشکلات رفتاری و شایستگی تحصیلی در دانش‌آموزان دارای ناتوانی ذهنی نشان داده است که این متغیرها با یکدیگر مرتبط‌اند و ضعف در مهارت‌های اجتماعی می‌تواند با مشکلات رفتاری و تحصیلی همراه شود (Silva & Luciana Carla dos Santos, 2023). همچنین، پژوهش‌های دیگر نشان داده‌اند آموزش حرفه‌ای می‌تواند به بهبود مهارت‌های اجتماعی و برخی توانایی‌های شناختی دانش‌آموزان دارای ناتوانی ذهنی آموزش‌پذیر منجر شود (Mashalpour Fard, 2024; Zarghampour & Sadourgahi, 2024). مقایسه روش‌های آموزشی و درمانی مختلف نیز مؤید آن است که برنامه‌های هدفمند می‌توانند موجب ارتقای مهارت‌های اجتماعی این گروه از دانش‌آموزان شوند (Vatankhah et al., 2024).

از سوی دیگر، رابطه میان مهارت‌های اجتماعی و مشکلات رفتاری یکی از موضوعات مهم در ادبیات پژوهش است. کودکانی که از مهارت‌های اجتماعی ضعیف‌تری برخوردارند، ممکن است در برقراری روابط با همسالان، تنظیم هیجان‌ها، حل تعارض و کنترل رفتار با مشکلات بیشتری مواجه شوند. در برخی مطالعات، رابطه معناداری میان مشکلات رفتاری و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان با ویژگی‌های فردی و خانوادگی گزارش شده است (Taziki et al., 2023). بر همین اساس، آموزش مهارت‌های اجتماعی نه‌تنها یک رویکرد رشدمدار، بلکه نوعی راهبرد پیشگیرانه نیز محسوب می‌شود که می‌تواند از شکل‌گیری یا تشدید برخی مشکلات رفتاری در محیط مدرسه جلوگیری کند. آموزش پیشگیری از قلدری و آموزش مهارت‌های اجتماعی نیز در بهبود رفتارهای همدلانه و کاهش برخی مشکلات تحصیلی و رفتاری دانش‌آموزان مؤثر گزارش شده‌اند (Moeinifar & Manshei, 2024).

مؤلفه‌های اخلاقی نیز بخش جدایی‌ناپذیری از مهارت‌های اجتماعی هستند. رفتار اجتماعی مؤثر صرفاً به توانایی گفت‌وگو یا مشارکت محدود نمی‌شود، بلکه مستلزم رعایت حقوق دیگران، صداقت، احترام متقابل، مسئولیت‌پذیری، رعایت هنجارها و توجه به ارزش‌های فردی و جمعی است. در واقع، مهارت‌های اجتماعی در بستر قضاوت اخلاقی و نظام ارزشی فرد معنا پیدا می‌کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که مهارت‌های اجتماعی می‌توانند در رابطه میان رشد قضاوت اخلاقی و مسئولیت‌پذیری نقش میانجی داشته باشند (Moazzeni & Fani, 2024). همچنین، آموزش‌های مرتبط با بهداشت فردی و شیوه‌های آموزشی خلاقانه می‌توانند علاوه بر انتقال دانش، بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان نیز تأثیرگذار باشند (Souzangar & Shah-Hosseini, 2023). این یافته‌ها بیانگر آن است که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند از طریق موضوعات مختلف برنامه درسی و فعالیت‌های روزمره مدرسه ادغام و تقویت شود.

یکی دیگر از موضوعات مهم، انتخاب رویکردها و روش‌های آموزشی مناسب برای پرورش مهارت‌های اجتماعی است. آموزش مستقیم، بازی، فعالیت‌های مشارکتی، تربیت‌بدنی، برنامه‌های مشاوره‌ای و روش‌های مبتنی بر تجربه از جمله شیوه‌هایی هستند که می‌توانند برای این منظور مورد استفاده قرار گیرند.

در پژوهش‌های جدید، استفاده از مدل‌های مبتنی بر رشد مثبت نوجوانان و جوانان در بستر تربیت‌بدنی نشان داده است که می‌توان مهارت‌های فردی و اجتماعی دانش‌آموزان را از طریق فعالیت‌های ساختاریافته و تعاملی ارتقا داد (Afridawati et al., 2025). همچنین، آموزش مبتنی بر بازی‌های حرکتی در دانش‌آموزان ابتدایی با بهبود مهارت‌های اجتماعی، عملکرد شناختی و کیفیت زندگی همراه بوده است (Homayounnia Firoozja, 2025). این امر نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی باید تا حد امکان متناسب با ویژگی‌های رشدی کودکان، فعال، تجربه‌محور و مبتنی بر مشارکت باشد.

طراحی برنامه‌های راهنمایی و مشاوره در مدارس نیز می‌تواند زمینه مناسبی برای تقویت مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان فراهم کند. برنامه‌هایی که بر نیازهای واقعی دانش‌آموزان مبتنی باشند و به‌صورت هدفمند بر مؤلفه‌هایی چون ارتباط، همکاری، خودتنظیمی و حل مسئله تمرکز کنند، می‌توانند نقش مکملی در برنامه درسی رسمی داشته باشند (Setyaningsih & Suryana, 2024). از سوی دیگر، بررسی وضعیت برنامه‌های درسی نشان می‌دهد که توجه به مهارت‌های اجتماعی در برخی گروه‌های دانش‌آموزی همچنان نیازمند بازنگری و تقویت است. پژوهشی با رویکرد داده‌بنیاد درباره برنامه‌های درسی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه نشان داد که توجه نظام‌مند به ابعاد اجتماعی در طراحی برنامه درسی اهمیت دارد و نمی‌توان این مهارت‌ها را به فعالیت‌های پراکنده یا غیرساختاریافته محدود کرد (Rasouli Sangani et al., 2026).

موضوع دیگر، ارتباط مهارت‌های اجتماعی با هوش اجتماعی است. هوش اجتماعی به توانایی شناخت موقعیت‌های اجتماعی، فهم هیجان‌ها و رفتارهای دیگران و انتخاب واکنش مناسب در تعاملات بین‌فردی اشاره دارد. شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط با ارتقای هوش اجتماعی در محیط‌های آموزشی نشان داده است که مهارت‌هایی مانند ارتباط مؤثر، درک اجتماعی، همدلی و سازگاری از عناصر مهم این حوزه هستند (Esmaili et al., 2024). از این منظر، آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی می‌تواند به‌عنوان پایه‌ای برای رشد هوش اجتماعی در مراحل بعدی زندگی در نظر گرفته شود؛ زیرا کودک از طریق تجربه‌های اجتماعی مدرسه، شیوه تفسیر رفتار دیگران و تنظیم رفتار خود را می‌آموزد.

توجه به سیر تحول مهارت‌های اجتماعی در طول زمان نیز اهمیت دارد. بررسی تغییرات مهارت‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف تحصیلی نشان داده است که این مهارت‌ها ممکن است تحت تأثیر سن، تجارب آموزشی، انگیزش و میزان مواجهه فرد با موقعیت‌های اجتماعی تغییر کنند (Afzali et al., 2024). بنابراین، نمی‌توان فرض کرد که مهارت‌های اجتماعی بدون برنامه‌ریزی آموزشی به‌طور خودکار و به شکل مطلوب رشد می‌کنند. آموزش هدفمند و متناسب با مرحله رشدی ضروری است تا فرصت‌های اجتماعی مدرسه به یادگیری واقعی و پایدار تبدیل شوند. از همین منظر، تأکید بر آموزش مهارت‌های زندگی، از جمله مهارت‌های اجتماعی، خودآگاهی و مدیریت زمان، به‌عنوان یکی از نیازهای مهم دانش‌آموزان مورد توجه قرار گرفته است (Zakeri et al., 2025).

در مجموع، مرور مطالعات نشان می‌دهد که پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر اثربخشی یک مداخله خاص، بررسی رابطه مهارت‌های اجتماعی با یک یا چند متغیر روان‌شناختی یا آموزشی، یا ارزیابی وضعیت مهارت‌های اجتماعی در گروهی خاص از دانش‌آموزان متمرکز بوده‌اند. اگرچه این مطالعات شواهد ارزشمندی درباره اهمیت مهارت‌های اجتماعی فراهم کرده‌اند، اما هنوز نیاز به پژوهش‌هایی وجود دارد که با رویکردی اکتشافی و مبتنی بر دیدگاه خبرگان، ساختار مفهومی آموزش مهارت‌های اجتماعی را در دوره ابتدایی به‌صورت جامع واکاوی کنند. برخی مطالعات جدید بر ضرورت بازنگری برنامه‌های آموزشی و استفاده از رویکردهای متناسب با نیازهای اجتماعی دانش‌آموزان تأکید کرده‌اند (Rasouli Sangani et al., 2026; Shouri et al., 2025). همچنین، تنوع یافته‌های پژوهشی در زمینه نقش برنامه‌های آموزشی، بازی‌محور، تربیت‌بدنی، مشاوره‌ای و آموزش مستقیم نشان می‌دهد که مهارت‌های اجتماعی پدیده‌ای چندبعدی است و نمی‌توان آن را به یک مؤلفه یا یک روش آموزشی محدود کرد (Afridawati et al., 2025; Fauzi, 2024; Gilori et al., 2024).

بر این اساس، واکاوی کیفی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند به روشن‌شدن ساختار این مفهوم در بستر دوره ابتدایی و شناسایی مؤلفه‌هایی کمک کند که از دیدگاه خبرگان برای رشد متوازن دانش‌آموزان اهمیت بیشتری دارند. چنین رویکردی امکان می‌دهد علاوه بر مؤلفه‌های ارتباطی و اجتماعی، جنبه‌های شخصیتی، روان‌شناختی و اخلاقی نیز در یک چارچوب منسجم مورد توجه قرار گیرند. نتایج چنین پژوهشی می‌تواند مبنایی برای

بازنگری برنامه‌های درسی، طراحی فعالیت‌های آموزشی، تدوین برنامه‌های تربیتی و ارتقای نقش مدرسه در رشد اجتماعی دانش‌آموزان فراهم آورد و در عین حال فاصله میان یافته‌های پراکنده پژوهش‌های پیشین و نیاز به یک درک جامع از آموزش مهارت‌های اجتماعی را کاهش دهد.

هدف پژوهش حاضر، واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی با استفاده از رویکرد کیفی و بر پایه دیدگاه خبرگان و متخصصان این حوزه است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر رویکرد، کیفی و از نظر هدف، بنیادی ـ اکتشافی است و با هدف واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی انجام شد. با توجه به ماهیت اکتشافی مسئله پژوهش و ضرورت دستیابی به درکی عمیق از ابعاد، مؤلفه‌ها، ویژگی‌ها و الزامات آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی، از روش نظریه داده‌بنیاد با رویکرد نظام‌مند اشتراوس و کوربین استفاده شد. انتخاب این روش بر این مبنا صورت گرفت که چارچوب مفهومی پژوهش نه بر اساس متغیرها و مؤلفه‌های از پیش تعیین‌شده، بلکه بر پایه داده‌های حاصل از تجارب، دیدگاه‌ها و برداشت‌های خبرگان و از طریق فرایند مستمر مفهوم‌پردازی، مقوله‌بندی و برقراری ارتباط میان مقوله‌ها شکل گیرد. میدان پژوهش شامل متخصصان و خبرگان دارای دانش نظری و تجربه حرفه‌ای مرتبط با آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی بود. مشارکت‌کنندگان از میان صاحب‌نظران حوزه‌های برنامه‌ریزی درسی، علوم تربیتی، تعلیم و تربیت، روان‌شناسی تربیتی و آموزش مهارت‌های اجتماعی انتخاب شدند. معیارهای اصلی ورود به پژوهش شامل برخورداری از تحصیلات دانشگاهی و دانش تخصصی مرتبط با موضوع پژوهش، داشتن سابقه علمی، آموزشی، پژوهشی یا اجرایی مرتبط با دوره ابتدایی یا آموزش مهارت‌های اجتماعی، آشنایی کافی با مسائل تربیتی دانش‌آموزان دوره ابتدایی و تمایل به مشارکت آگاهانه در پژوهش بود. نمونه‌گیری به شیوه هدفمند و با استفاده از راهبرد گلوله‌برفی انجام شد؛ به این صورت که در آغاز تعدادی از خبرگان واجد شرایط بر اساس سوابق علمی و حرفه‌ای شناسایی شدند و سپس از آنان خواسته شد سایر افراد دارای تجربه و تخصص عمیق در زمینه موضوع پژوهش را معرفی کنند. انتخاب مشارکت‌کنندگان و گردآوری داده‌ها به‌صورت هم‌زمان با تحلیل داده‌ها ادامه یافت و تصمیم‌گیری درباره ورود مشارکت‌کنندگان بعدی با توجه به نیازهای مفهومی حاصل از تحلیل مصاحبه‌های پیشین صورت گرفت. فرایند نمونه‌گیری تا دستیابی به اشباع نظری ادامه پیدا کرد؛ به این معنا که در مصاحبه‌های پایانی، داده تازه‌ای که بتواند به شکل‌گیری کد، ویژگی یا مقوله جدید منجر شود مشاهده نشد و اطلاعات حاصل عمدتاً در جهت تأیید و تکمیل مقوله‌های قبلی قرار گرفت. در نهایت، ۲۵ نفر از متخصصان و خبرگان در پژوهش مشارکت کردند و مصاحبه بیست‌وپنجم نقطه کفایت و اشباع نظری داده‌ها در نظر گرفته شد. در سراسر فرایند پژوهش تلاش شد تنوع مناسبی از نظر حوزه تخصصی، تجربه حرفه‌ای و نوع فعالیت علمی و اجرایی مشارکت‌کنندگان وجود داشته باشد تا ابعاد مختلف پدیده آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی از دیدگاه‌های متفاوت مورد بررسی قرار گیرد.

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته بود. استفاده از این نوع مصاحبه امکان می‌داد ضمن حفظ جهت‌گیری کلی مصاحبه بر اساس اهداف پژوهش، مشارکت‌کنندگان فرصت کافی برای بیان آزادانه تجارب، برداشت‌ها، دیدگاه‌ها و پیشنهادهای خود درباره آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی داشته باشند و پژوهشگر نیز متناسب با پاسخ‌های ارائه‌شده، پرسش‌های کاوشگرانه و تکمیلی مطرح کند. چارچوب اولیه مصاحبه با مرور مبانی نظری و پژوهش‌های مرتبط با آموزش مهارت‌های اجتماعی، ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان دوره ابتدایی، برنامه درسی و فرایندهای آموزشی تدوین شد و سپس از طریق بررسی محتوایی توسط صاحب‌نظران مرتبط، از نظر وضوح، تناسب و پوشش مفهومی مورد بازنگری قرار گرفت. محورهای مصاحبه به‌گونه‌ای طراحی شدند که ادراک خبرگان از مفهوم و ضرورت آموزش مهارت‌های اجتماعی، ابعاد و مؤلفه‌های اصلی آن، اهداف تربیتی مورد انتظار، محتوای مناسب، روش‌ها و راهبردهای آموزشی، نقش معلم و مدرسه، شرایط و الزامات اجرای آموزش، عوامل تسهیل‌کننده یا بازدارنده، شیوه‌های ارزشیابی و پیامدهای مورد انتظار آموزش مهارت‌های اجتماعی را مورد کاوش قرار دهند. پرسش‌ها ماهیت باز داشتند و در طول مصاحبه بر اساس پاسخ مشارکت‌کنندگان، پرسش‌هایی نظیر «منظور شما از این مفهوم چیست؟»، «این مؤلفه چگونه در محیط مدرسه قابل تحقق است؟»، «چه عواملی می‌تواند موجب تقویت یا تضعیف آن شود؟» و «چه پیامدهایی از تحقق این مؤلفه انتظار می‌رود؟» برای دستیابی به عمق بیشتر داده‌ها مطرح شد. پیش از آغاز مصاحبه اصلی، هدف پژوهش، نحوه استفاده از داده‌ها، محرمانه ماندن اطلاعات و اختیار مشارکت‌کننده برای ادامه یا توقف همکاری توضیح داده شد

و پس از اخذ رضایت آگاهانه، مصاحبه‌ها با اجازه مشارکت‌کنندگان ضبط شدند. هم‌زمان با انجام مصاحبه‌ها، یادداشت‌های میدانی و یادداشت‌های تحلیلی نیز برای ثبت نکات برجسته، برداشت‌های پژوهشگر، مفاهیم اولیه و زمینه‌های نیازمند پیگیری تهیه شد. فایل صوتی هر مصاحبه در کوتاه‌ترین فاصله زمانی ممکن به‌صورت کامل و کلمه‌به‌کلمه پیاده‌سازی و چند بار با فایل صوتی تطبیق داده شد تا دقت متن مصاحبه‌ها حفظ شود. گردآوری و تحلیل داده‌ها به‌صورت فرایندی رفت‌وبرگشتی انجام گرفت؛ بنابراین، یافته‌های اولیه حاصل از هر مصاحبه در تعیین جهت مصاحبه‌های بعدی و عمیق‌تر شدن پرسش‌ها مورد استفاده قرار گرفت. به‌منظور افزایش استحکام علمی یافته‌های کیفی، معیارهای اعتبارپذیری، انتقال‌پذیری، اطمینان‌پذیری و تأییدپذیری مورد توجه قرار گرفت. برای تقویت اعتبارپذیری، از درگیری مستمر با داده‌ها، مرور مکرر متن مصاحبه‌ها، بازبینی برخی برداشت‌ها توسط مشارکت‌کنندگان و بررسی کدها و مقوله‌ها با استفاده از نظر صاحب‌نظران استفاده شد. ارائه توصیف دقیق از ویژگی‌های میدان پژوهش، مشارکت‌کنندگان، فرایند نمونه‌گیری و مراحل تحلیل برای افزایش امکان قضاوت درباره انتقال‌پذیری یافته‌ها مدنظر قرار گرفت. همچنین، ثبت و مستندسازی مراحل گردآوری و تحلیل داده‌ها، نگهداری یادداشت‌های تحلیلی و تشریح مسیر تصمیم‌گیری پژوهشگر به‌منظور افزایش اطمینان‌پذیری و تأییدپذیری نتایج انجام شد.

تحلیل داده‌ها هم‌زمان با فرایند گردآوری اطلاعات و بر اساس الگوی نظام‌مند نظریه داده‌بنیاد اشتراوس و کوربین انجام شد. پس از پیاده‌سازی هر مصاحبه، متن آن چندین بار به‌صورت دقیق مطالعه شد تا پژوهشگر درک جامعی از محتوای داده‌ها به دست آورد و واحدهای معنایی مرتبط با موضوع پژوهش شناسایی شوند. در مرحله کدگذاری باز، متن مصاحبه‌ها به بخش‌های معنایی کوچک‌تر تفکیک شد و مفاهیم اولیه با استفاده از واژه‌ها و عبارات نزدیک به زبان مشارکت‌کنندگان یا مفاهیم انتزاعی‌تر پژوهشگر به هر بخش اختصاص یافت. در این مرحله، پژوهشگر تلاش کرد بدون تحمیل چارچوب از پیش تعیین‌شده، تمامی مفاهیم مرتبط با آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی را استخراج و ثبت کند. سپس کدهای اولیه از نظر شباهت، تفاوت، همپوشانی و ارتباط مفهومی با یکدیگر مقایسه شدند و کدهای مشابه یا مرتبط در قالب مفاهیم سطح بالاتر و مقوله‌های فرعی سازمان‌دهی شدند. فرایند مقایسه مداوم میان داده‌ها، کدها و مقوله‌ها در تمامی مراحل تحلیل ادامه داشت و هر داده جدید با داده‌های پیشین مقایسه شد تا ابعاد، ویژگی‌ها و مرزهای مفهومی مقوله‌ها به‌تدریج روشن‌تر شود. در مرحله کدگذاری محوری، ارتباط میان مقوله‌های اصلی و فرعی بررسی شد و تلاش گردید شرایط و زمینه‌های شکل‌گیری آموزش مهارت‌های اجتماعی، عوامل اثرگذار بر آن، راهبردهای آموزشی و تربیتی و پیامدهای مرتبط با آن در یک ساختار مفهومی منسجم سازمان‌دهی شوند. در این مرحله، مقوله‌هایی که از لحاظ مفهومی ارتباط بیشتری با یکدیگر داشتند در سطوح بالاتر تجمیع شدند و ابعاد اصلی آموزش مهارت‌های اجتماعی با توجه به ویژگی‌ها و شاخص‌های هر مقوله مشخص گردید. در مرحله کدگذاری انتخابی، با مرور مجدد تمامی کدها و مقوله‌ها، روابط میان مقوله‌های اصلی پالایش شد و انسجام مفهومی یافته‌ها مورد بررسی قرار گرفت تا مجموعه نهایی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی استخراج شود. در این مرحله، مقوله‌های پراکنده یا دارای همپوشانی مفهومی با یکدیگر ادغام شدند، مفاهیم فاقد پشتوانه داده‌ای کافی مورد بازنگری قرار گرفتند و ساختار نهایی یافته‌ها با مراجعه مجدد به متن اصلی مصاحبه‌ها کنترل شد. تحلیل‌ها تا زمانی ادامه یافت که مقوله‌ها از نظر ویژگی‌ها و ابعاد مفهومی به حد کافی توسعه یافته و داده‌های جدید موجب تغییر اساسی در ساختار کدگذاری نمی‌شدند. برای مدیریت، طبقه‌بندی، بازیابی، مقایسه و سازمان‌دهی داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها از نرم‌افزار MAXQDA استفاده شد. نرم‌افزار صرفاً به‌عنوان ابزار پشتیبان برای سامان‌دهی داده‌ها و کدها به کار رفت و تمامی مراحل تفسیر، مفهوم‌پردازی، مقوله‌بندی و استخراج روابط توسط پژوهشگر و بر مبنای فرایند تحلیلی نظریه داده‌بنیاد انجام شد. در پایان، ساختار حاصل از کدگذاری‌های باز، محوری و انتخابی از طریق بازگشت مستمر به داده‌های خام، مقایسه موارد موافق و متفاوت، بررسی انسجام درونی مقوله‌ها و دریافت نظر خبرگان مورد پالایش قرار گرفت تا ابعاد و مؤلفه‌های نهایی آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی با حداکثر انطباق ممکن با داده‌های تجربی پژوهش ارائه شود.

یافته‌های پژوهش

در تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۲۵ نفر از خبرگان، فرایند کدگذاری باز و محوری با هدف شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی انجام شد. مقایسه مستمر داده‌ها و ادغام کدهای مشابه نشان داد که مفاهیم استخراج‌شده در چهار مقوله محوری شامل جنبه شخصیتی، جنبه روان‌شناختی، جنبه اجتماعی و جنبه اخلاقی قابل سازمان‌دهی هستند. جدول ۱ کدهای باز استخراج‌شده، مقوله‌های محوری مرتبط و فراوانی اشاره مشارکت‌کنندگان به هر یک از مفاهیم را نشان می‌دهد.

جدول ۱. فرایند کدگذاری باز و محوری مصاحبه با خبرگان

ردیف	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	فراوانی اشاره
۱	جنبه شخصیتی	کارآمدی فردی	۱۵
۲	جنبه شخصیتی	شکوفایی استعدادها	۲۴
۳	جنبه شخصیتی	شناخت بیشتر خود	۱۶
۴	جنبه شخصیتی	عزت نفس	۲۲
۵	جنبه شخصیتی	خویشتنداری	۲۶
۶	جنبه شخصیتی	شناخت حق و حقوق خود	۱۶
۷	جنبه شخصیتی	هدفمند بودن	۱۷
۸	جنبه شخصیتی	خودکنترلی	۱۹
۹	جنبه شخصیتی	ارج نهادن به حفظ حریم شخصی	۲۳
۱۰	جنبه شخصیتی	انتقادپذیری	۲۲
۱۱	جنبه روان‌شناختی	تفکر انتقادی	۲۰
۱۲	جنبه روان‌شناختی	کنترل هیجانات	۱۶
۱۳	جنبه روان‌شناختی	کاهش اضطراب	۲۳
۱۴	جنبه روان‌شناختی	شادکامی	۲۶
۱۵	جنبه روان‌شناختی	بهزیستی روانی	۱۹
۱۶	جنبه روان‌شناختی	سلامت معنوی	۲۲
۱۷	جنبه اجتماعی	کارآمدی اجتماعی	۲۵
۱۸	جنبه اجتماعی	جامعه‌پذیری	۱۹
۱۹	جنبه اجتماعی	شایستگی و کفایت اجتماعی	۲۳
۲۰	جنبه اجتماعی	معاشرت‌پذیری	۱۸
۲۱	جنبه اجتماعی	انسجام اجتماعی	۱۹
۲۲	جنبه اجتماعی	شناخت هویت ملی	۱۹
۲۳	جنبه اجتماعی	احترام به تاریخ و فرهنگ خود	۲۴
۲۴	جنبه اجتماعی	انطباق‌پذیری با شرایط	۱۴

۲۵	جنبه اخلاقی	قدرشناسی	۱۹
۲۶	جنبه اخلاقی	دوری از رذایل اخلاقی	۱۴
۲۷	جنبه اخلاقی	رعایت حقوق دیگران	۲۵
۲۸	جنبه اخلاقی	رعایت حقوق والدین	۲۶
۲۹	جنبه اخلاقی	رعایت حقوق همسایه‌ها	۲۲
۳۰	جنبه اخلاقی	صداقت در رفتار و گفتار	۲۷
۳۱	جنبه اخلاقی	احترام متقابل	۲۳
۳۲	جنبه اخلاقی	احترام به ارزش‌ها	۱۸
۳۳	جنبه اخلاقی	رعایت هنجارها	۱۷

در بعد شخصیتی، ده کد باز شناسایی شد که بیانگر نقش آموزش مهارت‌های اجتماعی در توسعه قابلیت‌های فردی، خودشناسی، خودتنظیمی و تقویت نگرش مثبت دانش‌آموز نسبت به خود است. در این بعد، «خویشتنداری» با فراوانی ۲۶ بیشترین میزان اشاره را در میان خبرگان به خود اختصاص داد و پس از آن «شکوفایی استعدادها» با فراوانی ۲۴، «ارج نهادن به حفظ حریم شخصی» با فراوانی ۲۳ و «عزت نفس» و «انتقادپذیری» هر یک با فراوانی ۲۲ قرار گرفتند. همچنین، خودکنترلی، هدفمند بودن، شناخت بیشتر خود، شناخت حق و حقوق خود و کارآمدی فردی از دیگر مؤلفه‌های این بعد بودند. مجموعه این یافته‌ها نشان می‌دهد که از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی تنها به بهبود روابط بین‌فردی محدود نمی‌شود، بلکه باید به دانش‌آموز در شناخت توانایی‌ها، مدیریت رفتار، حفظ مرزهای فردی، پذیرش بازخورد و جهت‌دهی آگاهانه به رفتارهای شخصی نیز کمک کند.

در بعد روان‌شناختی، شش کد باز شامل تفکر انتقادی، کنترل هیجانات، کاهش اضطراب، شادکامی، بهزیستی روانی و سلامت معنوی استخراج شد. در میان این مؤلفه‌ها، «شادکامی» با فراوانی ۲۶ بیشترین میزان تأکید را داشت و پس از آن «کاهش اضطراب» با فراوانی ۲۳ و «سلامت معنوی» با فراوانی ۲۲ قرار گرفتند. تفکر انتقادی با فراوانی ۲۰، بهزیستی روانی با فراوانی ۱۹ و کنترل هیجانات با فراوانی ۱۶ نیز از سوی خبرگان مورد توجه قرار گرفتند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که بعد روان‌شناختی آموزش مهارت‌های اجتماعی، بر ایجاد تعادل هیجانی و شناختی در دانش‌آموزان متمرکز است و انتظار می‌رود آموزش مؤثر مهارت‌های اجتماعی بتواند علاوه بر افزایش توانایی تحلیل و ارزیابی موقعیت‌ها، به کنترل هیجان‌ها، کاهش تنش و اضطراب و ارتقای احساس رضایت، شادکامی و سلامت روانی دانش‌آموزان منجر شود.

در بعد اجتماعی، هشت کد باز شامل کارآمدی اجتماعی، جامعه‌پذیری، شایستگی و کفایت اجتماعی، معاشرت‌پذیری، انسجام اجتماعی، شناخت هویت ملی، احترام به تاریخ و فرهنگ خود و انطباق‌پذیری با شرایط شناسایی شد. در این میان، «کارآمدی اجتماعی» با فراوانی ۲۵ بیشترین میزان اشاره را داشت و «احترام به تاریخ و فرهنگ خود» با فراوانی ۲۴ و «شایستگی و کفایت اجتماعی» با فراوانی ۲۳ در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. جامعه‌پذیری، انسجام اجتماعی و شناخت هویت ملی هر یک با فراوانی ۱۹ نیز از جایگاه قابل توجهی برخوردار بودند. این نتایج بیانگر آن است که آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی باید دانش‌آموزان را برای حضور مؤثر، مسئولانه و سازگارانه در گروه‌های اجتماعی آماده کند و علاوه بر تقویت توان برقراری ارتباط و مشارکت، زمینه شکل‌گیری هویت اجتماعی و ملی، احترام به میراث فرهنگی و توان سازگاری با شرایط و موقعیت‌های گوناگون را فراهم سازد.

در بعد اخلاقی، نه کد باز شامل قدرشناسی، دوری از رذایل اخلاقی، رعایت حقوق دیگران، رعایت حقوق والدین، رعایت حقوق همسایه‌ها، صداقت در رفتار و گفتار، احترام متقابل، احترام به ارزش‌ها و رعایت هنجارها استخراج شد. بیشترین فراوانی در این بعد مربوط به «صداقت در رفتار و گفتار» با فراوانی ۲۷

بود و پس از آن «رعایت حقوق والدین» با فراوانی ۲۶، «رعایت حقوق دیگران» با فراوانی ۲۵ و «احترام متقابل» با فراوانی ۲۳ قرار داشتند. توجه به حقوق همسایه‌ها، قدرشناسی، احترام به ارزش‌ها و رعایت هنجارهای اجتماعی نیز از دیگر مضامین مورد تأکید خبرگان بود. بر این اساس، بعد اخلاقی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر درونی‌سازی اصول رفتاری و ارزش‌هایی تأکید دارد که کیفیت ارتباط دانش‌آموز با خانواده، همسالان و سایر اعضای جامعه را تنظیم می‌کنند و از طریق تقویت صداقت، احترام، مسئولیت‌پذیری و رعایت حقوق متقابل، زمینه رفتار اجتماعی مطلوب را فراهم می‌سازند.

بررسی روند شکل‌گیری و تکمیل مفاهیم و مقوله‌ها نشان داد که با پیشرفت فرایند تحلیل، میزان ظهور مفاهیم و مقوله‌های جدید کاهش یافته و سهم تکمیل و پالایش مفاهیم قبلی افزایش یافته است. این روند به‌عنوان مبنایی برای ارزیابی کفایت نظری داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت. نتایج مربوط به چگونگی تحقق کفایت نظری در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. چگونگی تحقق کفایت نظری در فرایند تحلیل داده‌های کیفی

مقوله محوری	فراوانی کدهای باز	تعداد مفاهیم	تکمیل مفاهیم قبلی	ظهور مقولات جدید	تکمیل مقولات قبلی
جنبه شخصیتی	۸۳	۴۵	ـ	۱۱	ـ
جنبه روان‌شناختی	۶۲	۶۱	۱۶	۳	۲
جنبه اجتماعی	۶۹	۶۷	۶	ـ	۱
جنبه اخلاقی	۴۸	۶۹	۲	ـ	ـ

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد که در مراحل اولیه تحلیل، به‌ویژه در شکل‌گیری مقوله مربوط به جنبه شخصیتی، تعداد بیشتری از مقولات جدید پدیدار شد؛ به‌گونه‌ای که ۱۱ مقوله جدید در این مرحله شناسایی گردید. با ادامه تحلیل در جنبه روان‌شناختی، تعداد مقوله‌های جدید به ۳ مورد کاهش یافت و در عین حال ۱۶ مفهوم قبلی و ۲ مقوله پیشین تکمیل شدند. در مرحله مرتبط با جنبه اجتماعی، دیگر مقوله جدیدی ظاهر نشد و داده‌های تازه عمدتاً موجب تکمیل ۶ مفهوم و یک مقوله قبلی شدند. در جنبه اخلاقی نیز هیچ مقوله جدیدی به ساختار مفهومی اضافه نشد و داده‌ها صرفاً به تکمیل ۲ مفهوم قبلی انجامیدند. کاهش تدریجی ظهور مقولات جدید و محدود شدن داده‌های جدید به تکمیل و غنی‌سازی مفاهیم موجود نشان داد که ساختار مفهومی پژوهش به ثبات رسیده و داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها از کفایت نظری لازم برای تبیین ابعاد و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی برخوردار بوده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی را می‌توان در چهار بعد اصلی شخصیتی، روان‌شناختی، اجتماعی و اخلاقی تبیین کرد. در بعد شخصیتی، مؤلفه‌هایی مانند کارآمدی فردی، شکوفایی استعدادها، شناخت بیشتر خود، عزت‌نفس، خویشتنداری، شناخت حق و حقوق خود، هدفمند بودن، خودکنترلی، ارج نهادن به حفظ حریم شخصی و انتقادپذیری شناسایی شد. در بعد روان‌شناختی نیز تفکر انتقادی، کنترل هیجانات، کاهش اضطراب، شادکامی، بهزیستی روانی و سلامت معنوی به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی استخراج شدند. بعد اجتماعی شامل کارآمدی اجتماعی، جامعه‌پذیری، شایستگی و کفایت اجتماعی، معاشرت‌پذیری، انسجام اجتماعی، شناخت هویت ملی، احترام به تاریخ و فرهنگ خود و انطباق‌پذیری با شرایط بود و در نهایت، بعد اخلاقی مؤلفه‌هایی نظیر قدرشناسی، دوری از رذایل اخلاقی، رعایت حقوق دیگران، رعایت حقوق والدین، رعایت حقوق همسایه‌ها، صداقت در رفتار و گفتار، احترام متقابل، احترام به ارزش‌ها و رعایت هنجارها را دربرگرفت. این یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی ماهیتی چندبعدی دارد و نمی‌توان آن را صرفاً به مهارت‌های ارتباطی یا تعامل با همسالان تقلیل داد، بلکه این آموزش باید هم‌زمان بر رشد فردی، تنظیم هیجانی، مشارکت اجتماعی و درونی‌سازی ارزش‌های اخلاقی دانش‌آموزان متمرکز باشد.

در بعد شخصیتی، بیشترین تأکید خبرگان بر خویشتنداری، شکوفایی استعدادها، حفظ حریم شخصی، عزت‌نفس و انتقادپذیری بود. این نتیجه نشان می‌دهد که از دیدگاه مشارکت‌کنندگان، توانایی مدیریت رفتار شخصی و برخورداری از تصویر مثبت و واقع‌بینانه از خود، زیربنای حضور مؤثر در روابط اجتماعی است. دانش‌آموزی که نمی‌تواند رفتار خود را کنترل کند، مرزهای فردی را بشناسد یا بازخورد دیگران را بپذیرد، احتمالاً در برقراری روابط پایدار و سازنده نیز با مشکل روبه‌رو خواهد شد. این یافته با نتایج پژوهش‌هایی همسو است که آموزش مهارت‌های اجتماعی را با افزایش عزت‌نفس و بهبود رفتارهای فردی مرتبط دانسته‌اند. برای نمونه، آموزش مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان دارای مشکلات هیجانی و رفتاری موجب بهبود عزت‌نفس شده است (Behpajouh et al., 2024). همچنین، نتایج پژوهش‌های مرتبط با مهارت‌های زندگی نشان داده‌اند که خودآگاهی، مهارت‌های اجتماعی و مدیریت رفتار از نیازهای اساسی دانش‌آموزان هستند و باید به‌صورت هدفمند در برنامه‌های آموزشی گنجانده شوند (Zakeri et al., 2025). از این منظر، بعد شخصیتی در یافته‌های حاضر را می‌توان سطح پایه‌ای مهارت‌های اجتماعی دانست؛ زیرا فرد پیش از آنکه بتواند با دیگران رابطه سالم برقرار کند، باید نسبت به خود، توانایی‌ها، حقوق و محدودیت‌های شخصی خود شناخت کافی داشته باشد.

ارتباط میان مهارت‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری نیز می‌تواند یافته‌های مربوط به بعد شخصیتی را توضیح دهد. نتایج برخی مطالعات نشان داده‌اند که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان را تقویت کند (Ataei Babashakandi et al., 2024). همچنین، مهارت‌های اجتماعی در رابطه میان قضاوت اخلاقی و مسئولیت‌پذیری نقش میانجی ایفا می‌کنند (Moazzeni & Fani, 2024). این شواهد نشان می‌دهد که خودکنترلی، هدفمند بودن و پذیرش بازخورد صرفاً ویژگی‌های شخصیتی منفرد نیستند، بلکه با شکل‌گیری رفتار مسئولانه در محیط مدرسه ارتباط دارند. در واقع، آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند از طریق تقویت خودتنظیمی و آگاهی از پیامدهای رفتار، دانش‌آموز را برای پذیرش نقش‌های فردی و اجتماعی آماده کند.

در بعد روان‌شناختی، شادکامی، کاهش اضطراب و سلامت معنوی از پررنگ‌ترین مؤلفه‌های شناسایی‌شده بودند. این نتیجه نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باید در کنار آموزش رفتارهای بین‌فردی، بر سلامت هیجانی و روانی دانش‌آموزان نیز تمرکز داشته باشد. کودکانی که از توانایی تنظیم هیجانات، کنترل اضطراب و تفکر انتقادی برخوردارند، بهتر می‌توانند موقعیت‌های اجتماعی را تحلیل کنند و واکنش‌های متناسب‌تری از خود نشان دهند. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج مطالعاتی که آموزش مهارت‌های اجتماعی را با کاهش اضطراب اجتماعی، بهبود سازگاری و ارتقای عزت‌نفس مرتبط دانسته‌اند، همسو است (Jahan, 2025). همچنین، شواهد حاصل از مداخلات بازی‌محور و ذهن‌آگاهی نشان داده‌اند که می‌توان مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی را به‌طور هم‌زمان تقویت کرد (Gilori et al., 2024). این هم‌سویی نشان می‌دهد که مهارت‌های اجتماعی زمانی بهتر رشد می‌کنند که برنامه آموزشی به ابعاد شناختی و هیجانی کودک نیز توجه داشته باشد.

یافته‌های مربوط به بعد روان‌شناختی را می‌توان از منظر ارتباط مهارت‌های اجتماعی با رضایت از زندگی و خودکارآمدی نیز تبیین کرد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که مهارت‌های اجتماعی با عزت‌نفس، عملکرد تحصیلی و رضایت از زندگی مرتبط‌اند و خودکارآمدی اجتماعی می‌تواند نقش مهمی در سازگاری فرد ایفا کند (González Moreno et al., 2024). اگرچه این مطالعه در جامعه دانشجویی انجام شده است، اما مبنای مفهومی آن درباره پیوند میان مهارت‌های اجتماعی، خودارزیابی مثبت و رضایت از زندگی با یافته‌های پژوهش حاضر سازگار است. همچنین، آموزش‌های مبتنی بر بازی‌های حرکتی در دانش‌آموزان ابتدایی با بهبود مهارت‌های اجتماعی، عملکرد شناختی و کیفیت زندگی همراه بوده‌اند (Homayounnia Firoozja, 2025). بنابراین، وجود مؤلفه‌هایی مانند شادکامی و بهزیستی روانی در ساختار آموزش مهارت‌های اجتماعی، نشان می‌دهد که این آموزش باید به‌گونه‌ای طراحی شود که تجربه مثبت و احساس امنیت روانی دانش‌آموزان را نیز افزایش دهد.

در بعد اجتماعی، کارآمدی اجتماعی، احترام به تاریخ و فرهنگ خود، شایستگی اجتماعی، جامعه‌پذیری، انسجام اجتماعی و شناخت هویت ملی از مهم‌ترین مؤلفه‌های استخراج‌شده بودند. این یافته بیانگر آن است که مهارت‌های اجتماعی در دوره ابتدایی صرفاً ناظر بر توانایی برقراری ارتباط فردی نیستند، بلکه باید دانش‌آموز را برای ایفای نقش فعال در گروه، مدرسه و جامعه آماده کنند. در همین راستا، بررسی مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ابتدایی نشان داده است که مؤلفه‌هایی مانند ارتباط، همکاری، سازگاری و مشارکت در مرکز رشد اجتماعی قرار دارند (Fauzi, 2024). همچنین، طراحی برنامه‌های راهنمایی

و مشاوره برای دانش‌آموزان ابتدایی بر ضرورت تقویت مهارت‌های ارتباطی، همکاری و تعامل اجتماعی تأکید کرده است (Setyaningsih & Suryana, 2024). بنابراین، شناسایی مؤلفه‌هایی مانند جامعه‌پذیری و کارآمدی اجتماعی در پژوهش حاضر با ادبیات پژوهشی موجود همخوانی دارد.

تأکید بر هویت ملی و احترام به تاریخ و فرهنگ نیز از جنبه‌های قابل توجه یافته‌های حاضر است. این نتیجه نشان می‌دهد که درک خبرگان از مهارت‌های اجتماعی، فراتر از مهارت‌های بین‌فردی و شامل پیوند دانش‌آموز با بافت فرهنگی و اجتماعی خود است. از این منظر، دانش‌آموزی که نسبت به هویت جمعی، تاریخ و ارزش‌های فرهنگی خود آگاهی و احترام بیشتری دارد، بهتر می‌تواند جایگاه خود را در جامعه درک کند و احساس تعلق اجتماعی بیشتری داشته باشد. نتایج برخی مطالعات درباره هوش اجتماعی نیز بر نقش درک اجتماعی، سازگاری و تعامل مؤثر در شکل‌گیری عملکرد اجتماعی مناسب تأکید کرده‌اند (Esmaili et al., 2024). همچنین، محیط‌های آموزشی فراگیر می‌توانند با فراهم‌کردن فرصت تعامل میان دانش‌آموزان مختلف، به تقویت مهارت‌های اجتماعی و عزت‌نفس کمک کنند (Indriani et al., 2025). این یافته‌ها از این دیدگاه حمایت می‌کنند که آموزش مهارت‌های اجتماعی باید در پیوند با زمینه فرهنگی، مدرسه‌ای و اجتماعی طراحی شود.

در پژوهش حاضر، بعد اخلاقی نیز جایگاه برجسته‌ای داشت و صداقت در رفتار و گفتار، رعایت حقوق والدین و دیگران، احترام متقابل، رعایت هنجارها و دوری از رذایل اخلاقی از جمله مؤلفه‌های اصلی آن بودند. این نتیجه نشان می‌دهد که خبرگان، مهارت اجتماعی را از اخلاق اجتماعی جدا نمی‌دانند. رفتار اجتماعی مؤثر تنها زمانی معنا پیدا می‌کند که با رعایت حقوق دیگران، احترام، صداقت و مسئولیت همراه باشد. این نتیجه با پژوهش‌هایی همسو است که ارتباط میان قضاوت اخلاقی، مسئولیت‌پذیری و مهارت‌های اجتماعی را مورد تأیید قرار داده‌اند (Moazzeni & Fani, 2024). همچنین، آموزش‌های غیرمستقیم و موضوع‌محور، مانند آموزش بهداشت فردی از طریق رسانه‌های آموزشی، نیز می‌توانند بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان اثرگذار باشند (Souzangar & Shah-Hosseini, 2023). این امر نشان می‌دهد که تقویت ارزش‌های اخلاقی می‌تواند در قالب فعالیت‌های درسی و تربیتی متنوع صورت گیرد و محدود به آموزش مستقیم مفاهیم اخلاقی نباشد.

نتایج این پژوهش همچنین با مطالعاتی همسو است که آموزش مهارت‌های اجتماعی را عاملی در کاهش مشکلات رفتاری و افزایش تعاملات مثبت دانسته‌اند. بهبود رفتارهای دانش‌آموزان و افزایش تعاملات مثبت در محیط مدرسه پس از آموزش مهارت‌های اجتماعی گزارش شده است (Shahsavar et al., 2024). از سوی دیگر، آموزش پیشگیری از قلدری و آموزش مهارت‌های اجتماعی توانسته‌اند رفتارهای همدلانه را تقویت و برخی مشکلات تحصیلی و رفتاری را کاهش دهند (Moeinifar & Manshei, 2024). رابطه میان مشکلات رفتاری و ضعف مهارت‌های اجتماعی نیز در پژوهش‌های دیگر مورد تأیید قرار گرفته است (Taziki et al., 2023). بنابراین، مؤلفه‌های اخلاقی و اجتماعی استخراج‌شده در پژوهش حاضر می‌توانند از منظر پیشگیری نیز اهمیت داشته باشند؛ زیرا دانش‌آموزی که مهارت احترام، همدلی، رعایت حقوق دیگران و کنترل رفتار را آموخته باشد، احتمال کمتری دارد که در تعاملات مدرسه‌ای به رفتارهای پرخاشگرانه یا ناسازگارانه روی آورد.

بخش دیگری از یافته‌های پژوهش حاضر با مطالعات انجام‌شده در گروه‌های دارای نیازهای ویژه همخوانی دارد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که مهارت‌های اجتماعی با شایستگی تحصیلی و مشکلات رفتاری در دانش‌آموزان دارای ناتوانی ذهنی مرتبط است (Silva & Luciana Carla dos Santos, 2023). همچنین، آموزش‌های حرفه‌ای و مداخلات مهارتی می‌توانند مهارت‌های اجتماعی و برخی توانایی‌های شناختی دانش‌آموزان دارای ناتوانی ذهنی را بهبود بخشند (Mashalpour Fard, 2024; Zarghampour & Sadourgahi, 2024). مقایسه روش‌های مداخله‌ای نیز نشان داده است که آموزش هدفمند می‌تواند مهارت اجتماعی این گروه از دانش‌آموزان را افزایش دهد (Vatankhah et al., 2024). این یافته‌ها نشان می‌دهد که ابعاد شناسایی‌شده در پژوهش حاضر قابلیت کاربرد در طیف متنوعی از دانش‌آموزان را دارند، هرچند نحوه آموزش و سطح انتظار باید متناسب با ویژگی‌های رشدی و فردی آنان تنظیم شود.

نتایج پژوهش حاضر همچنین اهمیت روش‌های فعال و مشارکتی را برای تحقق مؤلفه‌های شناسایی‌شده برجسته می‌کند. پژوهش‌های مرتبط با مشارکت گروهی نشان داده‌اند که فعالیت‌های تعاملی می‌توانند به رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کمک کنند (Shouri et al., 2025). از سوی دیگر، مدل‌های تربیت‌بدنی مبتنی بر رشد مثبت نیز در ارتقای مهارت‌های فردی و اجتماعی مؤثر گزارش شده‌اند (Afridawati et al., 2025). این شواهد نشان

می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی باید از حالت سخنرانی و انتقال مستقیم مفاهیم فاصله بگیرد و به فعالیت‌هایی مبتنی بر تجربه، بازی، نقش‌آفرینی، همکاری و حل مسئله تبدیل شود. چنین روش‌هایی فرصت تمرین واقعی مؤلفه‌هایی مانند خودکنترلی، همدلی، احترام، تصمیم‌گیری و پذیرش مسئولیت را در موقعیت‌های نزدیک به زندگی روزمره فراهم می‌کنند.

در نهایت، یافته‌های حاضر با پژوهش‌هایی که بر ضرورت بازنگری در برنامه‌های درسی از منظر مهارت‌های اجتماعی تأکید دارند، همسو است. بررسی وضعیت برنامه‌های درسی نشان داده است که توجه به مهارت‌های اجتماعی در برخی گروه‌های دانش‌آموزی کافی نیست و نیاز به بازطراحی ساختاریافته دارد (Rasouli Sangani et al., 2026). همچنین، مطالعه تغییرات مهارت‌های اجتماعی در مراحل مختلف تحصیلی نشان می‌دهد که این مهارت‌ها متغیر و وابسته به تجربه‌های آموزشی و اجتماعی هستند (Afzali et al., 2024). بر همین اساس، آموزش مهارت‌های اجتماعی نباید به فعالیت‌های مقطعی یا فوق‌برنامه محدود شود، بلکه لازم است به‌صورت مستمر، مرحله‌بندی‌شده و متناسب با نیازهای رشدی دانش‌آموزان در برنامه درسی و فعالیت‌های تربیتی مدرسه ادغام شود.

پژوهش حاضر با وجود تلاش برای دستیابی به تنوع دیدگاه‌ها، با محدودیت‌هایی همراه بود. نخست آنکه داده‌ها بر اساس دیدگاه خبرگان و متخصصان گردآوری شد و تجربه مستقیم دانش‌آموزان، معلمان و والدین به‌طور مستقل در فرایند تحلیل وارد نشد؛ ازاین‌رو ممکن است برخی ابعاد تجربه زیسته مهارت‌های اجتماعی در محیط واقعی مدرسه کمتر بازتاب یافته باشد. دوم آنکه یافته‌های کیفی به زمینه فرهنگی، آموزشی و اجتماعی مشارکت‌کنندگان وابسته است و تعمیم آن‌ها به سایر بافت‌ها باید با احتیاط انجام شود. سوم آنکه مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، هرچند امکان دستیابی به داده‌های عمیق را فراهم کرد، ممکن است تحت تأثیر برداشت پژوهشگر و نحوه تفسیر پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان قرار گرفته باشد. افزون بر این، تمرکز پژوهش بر دوره ابتدایی موجب می‌شود کاربرد مستقیم یافته‌ها برای سایر دوره‌های تحصیلی نیازمند بررسی جداگانه باشد.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده دیدگاه دانش‌آموزان، معلمان، والدین، مشاوران مدرسه و مدیران نیز به‌صورت مستقل بررسی و با دیدگاه خبرگان مقایسه شود تا ساختار جامع‌تری از آموزش مهارت‌های اجتماعی به دست آید. همچنین می‌توان پژوهش‌های کیفی مشابه را در مناطق جغرافیایی و فرهنگی متفاوت انجام داد تا میزان ثبات یا تفاوت ابعاد شناسایی‌شده مشخص شود. انجام مطالعات طولی برای بررسی نحوه تحول مهارت‌های اجتماعی از سال‌های نخست ابتدایی تا دوره‌های بعدی تحصیل نیز می‌تواند اطلاعات ارزشمندی فراهم کند. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده هر یک از چهار بعد شخصیتی، روان‌شناختی، اجتماعی و اخلاقی را به‌صورت عمیق‌تر بررسی کرده و تجربه دانش‌آموزان از فرایند یادگیری این مهارت‌ها را مطالعه کنند. بررسی نقش محیط مدرسه، سبک تعامل معلم، فرهنگ سازمانی مدرسه، فضای خانواده و استفاده از فناوری‌های آموزشی نیز می‌تواند به تبیین بهتر عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی کمک کند.

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود آموزش مهارت‌های اجتماعی به‌صورت یک فرایند مستمر و تلفیقی در برنامه درسی دوره ابتدایی مورد توجه قرار گیرد و صرفاً به جلسات فوق‌برنامه یا فعالیت‌های مقطعی محدود نشود. محتوای آموزشی باید به‌طور متوازن چهار بعد شخصیتی، روان‌شناختی، اجتماعی و اخلاقی را پوشش دهد و متناسب با سطح رشدی دانش‌آموزان طراحی شود. استفاده از روش‌هایی مانند بازی، ایفای نقش، فعالیت گروهی، داستان‌گویی، حل مسئله، گفت‌وگوی کلاسی و پروژه‌های مشارکتی می‌تواند فرصت تمرین واقعی مهارت‌ها را فراهم کند. همچنین، ضروری است معلمان برای شناسایی و تقویت مؤلفه‌هایی مانند خودکنترلی، عزت‌نفس، مدیریت هیجان، همدلی، احترام متقابل، مسئولیت‌پذیری و رعایت حقوق دیگران آموزش ببینند. پیشنهاد می‌شود مدارس نیز محیطی فراهم کنند که در آن رفتارهای اجتماعی مطلوب به‌طور مستمر تقویت شوند و دانش‌آموزان فرصت مشارکت، تصمیم‌گیری، تعامل و تجربه مسئولیت‌های واقعی را داشته باشند. هماهنگی میان مدرسه و خانواده نیز می‌تواند موجب استمرار آموزش این مهارت‌ها و تبدیل آن‌ها به الگوهای پایدار رفتاری در زندگی روزمره دانش‌آموزان شود.

موازین اخلاقی

در این پژوهش ملاحظات اخلاقی رعایت شد.

تشکر و قدردانی

از تمام فرادی که امکان انجام پژوهش حاضر را فراهم کردند، تقدیر و تشکر می‌شود.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان این مطالعه با هم مشارکت فعال داشتند.

تعارض منافع

بین نویسندگان پژوهش حاضر هیچ تضاد منافعی وجود نداشت.

Reference

Afridawati, A., Purnamasari, A. D., Widanita, N., Suherman, A., Kusmaedi, N., Ma'mun, A., & Usra, M. (2025). Improving Personal and Social Skills Through Physical Education Learning Based on PYD-TS Model YES-S for Students in Inclusive Schools. *Retos*, *68*, 2091-2101. https://doi.org/10.47197/retos.v68.116871

Afzali, A., Roshanai, M., Yarmohammadi Vasel, S., Ghanei, R., Khajehpour, F., Karimi Hasanabad, N., & Kazemi Amid, F. (2024). A Cross-Sectional Study of Changes in Social Skills, Academic Motivation, and Perseverance among First- to Third-Year University Students. *Social Psychology Research*, *14*(56), 47-60.

Ataei Babashakandi, M., Kargar Babashakandi, M., & Bikas Lahrud, B. (2024). Investigating the effectiveness of social skills training on responsibility of female high school students. 7th International Conference on Psychology, Educational Sciences and Social Studies, Hamedan.

Behpajouh, Akmali, Seyednouri, & Seyedeh, Z. (2024). The Effectiveness of Social Skills Training on Self-Esteem of Female Students with Emotional and Behavioral Problems. *Behavior Change Studies Quarterly*, *1*(1), 57-66.

Esmaili, L., Jamali, A., & Ghorchian, N. (2024). Identifying and Analyzing the Dimensions and Components of Improving Social Intelligence among the Faculty Members of Farhangian University of Tehran. *Sociology of Education*, *10*(1), 204-213. https://doi.org/10.61838/kman.soe.883

Fauzi, I. (2024). Social Skills of Elementary School Students in Bandung-West Java. *Jurnal Iqra*, *9*(1). https://doi.org/10.25217/ji.v9i1.4600

Gilori, A., Mohammadi, A., & Haghighat, S. (2024). Comparing the Effectiveness of Mindfulness-Based and Play-Based Interventions on Social Skills and Creativity among Elementary School Students in Garmsar. *Journal of Psychological Science*, *23*(143), 217-233.

González Moreno, A., Simões, C., Santos, A. C., & Molero Jurado, M. D. M. (2024). Creative self-efficacy and social skills in a Portuguese sample of university students: Links with self-esteem, academic achievement and life satisfaction. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, *14*(12), 2966-2977. https://doi.org/10.3390/ejihpe14120197

Homayounnia Firoozja, P. M. (2025). The Effect of Movement Game-Based Training on Cognitive Performance, Quality of Life, and Social Skills of Primary School Students. *Research in Educational Sport*. https://doi.org/10.22089/res.2025.16863.2527

Indriani, R., Sulastri, A., Husni, M., & Hadi, Y. A. (2025). The Influence of Inclusive Education on Students' Social Skills and Self-Esteem at SDN 1 Gereneng in the Academic Year 2025/2026. *MODELING: Jurnal Program Studi PGMI*, *12*(3), 294-308. https://doi.org/10.69896/modeling.v12i3.2970

Jahan, I. (2025). *Effect of Social Skill Training on Social Anxiety, Self-Esteem and Adjustment of Students at the University Level* Doctoral dissertation, © University of Dhaka].

Mashalpour Fard, M. (2024). The effect of vocational training on social skills and cognitive abilities of educable mentally disabled male students. *Journal of Rafsanjani University of Medical Sciences*, *23*(1), 3-16. https://doi.org/10.61186/jrums.23.1.3

Moazzeni, M., & Fani, H. (2024). The Mediating Role of Social Skills in the Relationship between Moral Judgment Development and Responsibility among Upper-Secondary Students in Shiraz. *New Approach in Educational Management*, *15*(1). https://doi.org/10.30495/jedu.2024.30599.6156

Moeinifar, M., & Manshei. (2024). Comparing the Effectiveness of Bullying Prevention Training and Social Skills Training on Empathic Behaviors and Academic Procrastination of Bullying Students. *Journal of Pediatric and Neonatal Nursing*, *10*(3), 24-37.

Rasouli Sangani, A., Momeni Mahmoei, H., Ajam, A. A., & Mahdipour, Y. (2026). Examining the Current Status of Curricula for Lower-Secondary Students with Special Needs in Terms of Attention to Social Skills: A Grounded Theory Approach. *Interdisciplinary Studies in Education*, *5*(2). https://doi.org/10.48310/ise.2026.21364.1484

Setyaningsih, V., & Suryana, M. N. (2024). Design of Guidance and Counseling Programs to Improve Social Skills of Elementary School Students. *Jurnal Abdisci*, *1*(6), 184-190.

Shahsavar, M., Valian, N., & Najafzadeh Moghadam, M. (2024). Examining the Effect of Social Skills Training on Improving Students' Behaviors and Increasing Positive Interactions in the School Environment. Third National Conference on New Developments in Developmental and Educational Psychology, Bandar Abbas.

Shouri, N., Tajik Khaveh, A., Fat'habadi, T., & Batebi, M. (2025). Investigating the impact of collaborative and group participation training on students' social skills development. https://civilica.com/doc/2277385

Silva, E. F. e., & Luciana Carla dos Santos, E. (2023). Social Skills, Behavioral Problems, and Academic Competence of Students With Intellectual Disabilities. *Psico-USF*, *28*(4), 811-824. https://doi.org/10.1590/1413-82712023280412

Souzangar, S., & Shah-Hosseini, S. (2023). The Effect of Personal-Hygiene Education through Comic-Strip Media on Students' Social Skills. *Journal of Educational Technology*.

Taziki, T., Momeni, K., Karami, J., & Afrooz, G. (2023). The Relationship Between Behavioral Problems and Social Skills of Slow-Paced Students and Their Mothers' Quality of Life: The Mediating Role of Mindfulness.

Vatankhah, M., Hafezi, F., & Johari Fard, R. (2024). Comparison effectiveness solution focused kids' skill method and psychodrama on social skill of educable mentally disabled male students. *Journal of Childhood Health and Education*, *5*(3), 17-27. https://doi.org/10.32592/jeche.5.3.17

Zakeri, Z., Tambaki, M., Morshedi, H. K., & Davarpanahi, M. (2025). Investigating the Necessity of Teaching Life Skills Such as Time Management, Social Skills, and Self-Awareness to Students. Seventh National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling from the Teacher's Perspective, Minab.

Zarghampour, & Sadourgahi. (2024). The Impact of Vocational Training on Social Skills and Cognitive Abilities of Male Trainable Students with Intellectual Disabilities. *Journal of Special Education and Training*. https://journal.rums.ac.ir/browse.php?a_id=7175&sid=1&slc_lang=fa